

„Tales sunt aquae, quales terrae per quas fluant....”
(Plinius senior)

Kutatás- és ipartörténeti adatok a kászoni borvizek hasznosításáról

(Kivonat)

Szerző áttekinti a Kászoni-medencében ismert nevezetesebb borvízforrások történetét, Lucas WAGNER 1773-as említésétől napjainkig. A Kászonimpér melletti répáti palackozó 1888 és 1956 között üzemelt, a Kászonjakabfalva melletti Salutaris, későbbi Kászon Gyöngye 1890 és 1990 között, a szintén Jakabfalva melletti borárnyéki Balás-forrás (Veresszéki-, Pán-, Szent György-) töltődéje 1894-1956 között. Salvator néven hozták forgalomba a Kászonfeltíz melletti Fehérkői-forrás vizét, ezt már 1893 előtől, és legálább 1944-ig palackozták. Mind a négy palackozó mellett létesült gyógyfürdő is. A telepek fejlődése a századfordulóig a BALÁSY család, később BOLDIZSÁR Lajos és BARTALIS Ágost vállalkozók nevéhez fűződik. A zaláni APOR László, a sepsiszentgyörgyi dr. FOGOLYÁN Kristóf, majd TÖRÖK Andor, illetve a 2. világháború után SZŐKE József nevét szükséges még megemlítenünk, mint akik jelentős szerepet töltek be a palackozók és fürdőtelepek működtetésében.

I. Bevezető

A kászoni medence az alcsíki medencétől K-re, a Csíki-havasok és Ojtoz hegyei (Nemere-hegység) közé ékelődve, a Kászon folyó völgyében helyezkedik el.

Ez a félreeső és zárt tájegység Csíkból, országu-ton, a Nyergestetőn keresztül, Kozmás község felől közelíthető meg, míg délen nyitott, és a Kászon-vize mentén közvetlen összeköttetésben áll a Feketetűgy völgyével, valamint Kézdivásárhely környékével.

A medencének vasútja nincs. Csík felé a legközelebbi vasútállomás Újtusnádon van, 25 km távolságra a vidéktől.

Az itt feltörő ásványvizek és szénsavas-kénes gázömlések kivétel nélkül a medence keleti peremén, az ojtózi hegyek lábainál bukkannak elő.

A kászoni medence 700 m tengerszint fölötti átlagmagasságával meghaladja a szomszédos alcsíki medence 640 m-es magasságát. Alakját tekintve É-D irányban nyújtott.

A kászoni medencét északnyugaton az 1165 m magas PAPHÉGYE, nyugaton a KECSKÉS tető, délkeleten az 1050 m magas Nyír határolja. A hegykeretet keleten az 1291 m magas RÉPATI tető, valamint az 1198 m-es FÜGETETŐ zárja.

Északkelet és kelet felé a domborzat magassága fokozatosan növekszik, és a hegyvonulat szinte észrevétlenül egyesül az ojtózi csoport legkiemelkedőbb részeivel. Nincs ember, ki ne ismerné ezen a tájon az ojtózi hegyvonulat büszkeségeit: az 1653 m magas, háromcsúcsú Nemerét, vagy 1639 m-es testvérét, a Nagy Sándort.

Ők öröködnék Kászon fölött régmúlt idők kezdete óta, fogadták a legendában Gázonharkász népét, az első betelepülőket (Székely Nemzetek Constitúciói és Privilégiumai, Budapest, 1818, 279 o. és ORBÁN Balázs, A Székelyföld leírása II. k.) figyelték, hogyan gyarapszik lent a völgyben a szorgalmas kis hangya - az ember teremtette élet, az egy, majd öt falu.

A kászoni medencét elfoglaló falvak a medence közepén elhelyezkedő Csere (801 m) dombja közé települtek. Ezek közül Feltíz, Altíz, Impér és Jakabfalva összenőtt, míg Kászonújfalva a Nyergestető alatt különálló település.

Bár éghajlata alig enyhébb, mint a szomszédos Csíki-medencéé, és földrajzi jellemzői

különállóvá predestinálták, a Kászon vidéke nem néptelenedett el, csak elszigetelődött.

Itt konzerválódott - akár egy szép borosztányzárvány - székely népdalkincstünk, mondáink, hagyományaink, forma és díszítőművésztünk jelentős hányada, hogy modern korunk érdeklődő embere gyönyörködve csodálkozhasson rá.

A medencét közvetlen körülölelő hegykeret legmagasabb csúcsa, a Répát és a medencefenek közötti szintkülönbség 790 m, mely még nagyobbá válik délen, ahol a Kászon vize kaput nyit Felsőháromszék felé.

A kászoni medence magassága ugyanis É-D irányban csökken. Felszíne nem sík, hanem szabálytalanul tagolt. A közepén kiemelkedő Tölgyes-dombját nyugaton a Nádaska és Szetye patakok, keleten a Kászon vize határolja. A két előbbi a Veszes-patak útján egyesül a Kászonnal.

A baloldali mellékágak kelet felől táplálják a Kászon folyót. Északról dél felé haladva a fontosabbak közül megemlíthetjük a Fehérkő, Kis- és Nagy Répát, a Farkas patakát, valamint a Tekerest, a Borvíz és Gubás patakokat.

Az egymással nagyjából párhuzamosan lefutó völgyek harántirányban torkollanak a Kászon medrébe.

A kászoni medence éghajlatát zárt medence jellege és nagy tengerszint feletti magassága befolyásolja. E tényezők hatása tükröződik az alacsony hőmérsékleti értékek (+7°, +9,5° évi átlaghőmérséklet) - és a csapadékmennyiség bőséges eloszlásában (700-900 mm). Habár éghajlata zord, mégis enyhébb, mint a szomszédos Csiké.

II. Kutatástörténet

Annak ellenére, hogy a Kászon-vidéki ásványvizek kutatástörténeti dokumentumai több, mint kétszáz éves múltra tekintenek vissza, összefoglaló, részletes leírásukkal mindmáig nem rendelkezünk. A múlt század végéig általános orvosi, vegyészeti, földtani leírásokban, kézikönyvekben, helyi folyóiratokban csupán kis terjedelmű feljegyzésekre bukkanhatunk.

A kérdésre, hogy mi lehetett a hézagos kutatás oka, és miért nem jelent meg legalább egy szintézis a kászoni borvizekről - szinte önmagától adódik a felelet. Az elmúlt évszázad társadalmi, gazdasági viszonyait szemlélve, egyetlen magyarázatot találunk, nevezetesen azt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia közigazgatási apparátusa az ausztriai és csehországi nagy hírnévnek örvendő ásványvizei mellett nem fordított gondot az Erdélyi-medence ásványvizeire. Akkoriban a Habsburg-monarchia egész területén méregdrágán árusított osztrák vizeket forgalmazták, gondosan ügyelve arra, hogy a piacon ne jelenhessenek meg új, jobb minőségű versenytársak.

A nemzeti mozgalmak idején mind több erdélyi orvos és vegyész sürgeti az itt található ásványvizek hasznosítását.

A kászoni ásványvizekre vonatkozóan több szerző közölt részletes adatokat.

Közülük elsőként a brassói Lucas WAGNER-t említhetjük, akinek 1773-ban jelenik meg az erdélyi ásványvizek latin nyelvű, orvosvegyszeri leírása, a „DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICO-CHIMICA DE AQUIS MEDICALIS MAGNI PRINCIPATUS TRANSYLVANIAE”, melyben Kászon vizei is szerepelnek.

A kibédi származású Dr. MÁTYUS István, borvizeink alapos ismerője és vegyelemzője, 1792-ben Pozsonyban megjelent munkájában, az „Ó ÉS ÚJ DIETETICA”-ban Kászon vizeit is megemlíti.

A századfordulón, 1800-ban Kolozsváron jelenik meg NYULAS Ferenc munkája, „AZ ERDÉLYORSZÁGI ORVOSVIZEKNEK BONTÁSÁRÓL KÖZÖNSÉGESEN” című szakdolgozata. A számos vegyelemzést tartalmazó munka kiemelkedő érdeme, hogy elsőként boncolgatja az ásványvizek fiziológiai hatását az emberi szervezetre. Egyben irányt szab az erdélyi balneológiai kutatásoknak.

A Székelyföld ásványvizeinek leírásával GERGELYFFY András munkájában, a „DE AQUIS ET THERMIS MINERALIBUS TERRAE SICULORUM TRANSYLVANIAE” - Cibinii - 1811 - találkozunk.

A szakdolgozatok sorában Dr. PATAKI Sámuel munkája következik, a „DESCRIPTIO PHYSICOCHEMIA AQVARUM MINERALIUM MAGNI PRINCIPATUS TRANSYLVANIAE” - Vindobene - 1820, melyben részletes vegyelemzést és orvosi javallatot közöl a kászonjakabfalvi ásványvizekről.

BENKŐ József 1834-ben másodszer kiadott munkájában („TRANSYLVANIA SIVE MAGNUS TRANSYLVANIAE PRINCIPATUS” - Editio secunda - Claudiopoli) a 74. oldalon így ír: „Ex aquis mineralibus celebrantur maxime acidulae variae, quales sunt: Radnenses, Bor-Székenses in sede Gyergyó, Lövétenses, Száldobosenses, Batzonenses, Hermányenses, Hatojkenses, Csikenses, Kászonenses, et permultae aliae de quarum indele lectu sunt...” - mintegy felhívja a figyelmet az említett ásványvizek gazdag szénsavtartalmára és változatos összetételére.

Az analízisek egyre részletesebbé és pontosabbá válnak. Sor kerül az ásványi gáznemű anyagok meghatározására is, amit a múlt század hatvanas éveitől kezdve THAN Károly, BERNÁTH József, LENGYEL Béla, NURICSÁNY József és főképp HANKÓ Vilmos végeztek el.

Az említett munkák a kémiai összetétel alapján osztályozták az ásványvizeket, összehasonlítva azokat a külföldi vizekkel. Egyben felhívják a figyelmet az ásványvizek nemzetgazdasági jelentőségére is.

A múlt század 60-as éveiben megindult ipari fejlődés a Kászonok vidékén is érezteti hatását. A nagyarányú ipari fellendülés négy borvízpalackozó és fürdőhely létrehozását eredményezi.

A kásznai borvizek megismeréséből, kutatástörténetéből nem maradhat ki ORBÁN Balázs összefoglaló munkája, az immár klasszikusává vált „A SZÉKELYFÖLD LEÍRÁSA” sem.

Az 1868-ban megjelent második kötet 55. oldalán fényképet közöl a kászonjakabfalvi fürdőről.

Az 54. oldalon így ír: „...a jakabfalvi fürdő...alkotja Kászon nevezetességét...”

„A Kásznai borviz szállítható, a bort nagy szénsavtartalommal bírván - főzi, s főként Háromszékre igen sokat hordanak szét...”. Továbbá közli a forrás vegytani elemzését is, Dr. PATAKI után, valamint a fürdő tulajdonosának nevét, a BALÁSYét is.

Ekkor már a kászonjakabfalvi ásványvíz valóban nagy hírnévnek örvendett, hiszen a felsorolt munkákon kívül egyre többet foglalkoznak vele, úgy a századfordulón, mint századunk első évtizedeiben, hozzáadva mindig valami újat, részletesebbet a régi leírásokhoz.

KOZMA Ferenc nem volt vegyész, sem orvos, de ahogyan gazdaszemmel vélekedik a kászonjakabfalvi vizekről, bármely szakembernek becsületére válhatna. „A SZÉKELYFÖLD KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMIVELŐDÉSI ÁLLAPOTA” című munkájában írja: (1879, 36. oldal) „Kászonjakabfalva: vizei közül egynek vegyelemzése még 1816-ból való lévén, annak közlését mellőzzük...”

„...kétségbevonhatatlan gyógyhatása a görvélykórban oly számos esetben és fényesen bizonyult be...”

Földtani adatokat is közöl ugyanott: „A víznek, melyek homokkő és konglomerát-rétegből erednek, feltűnő naphta-ize van...” (Ez bizony nem más, mint az oligocén-kori zenilit- és disszodilpalás szűrőréteg jelenléte. Az ásványvíz ma is jól érezhetően kénhidrogén tartalmú !)

A VITOS Mózes által szerkesztett „CSIKMEGYEI FÜZETEK” 1894-es kiadásában részletes leírást találunk a kászonjakabfalvi, a répáti, a borárnyéki (Veresszék) és a fehérkői ásványvizekről. Nemcsak Dr. LENGYEL Béla és Dr. HANKÓ Vilmos vegyelemzéseit közli, hanem leírja a fürdők földrajzi helyzetét, a fürdővendégek kényelmét és ellátását szolgáló létesítményeket, megemlíti a források vízhozamát, orvosi javallatokra hivatkozik, és még arról is tájékoztat, ki mennyire vasos pénztárcával induljon gyógyulást keresni. A közlemény nem tudományos leírás, a széles olvasóközönséghez szól.

Az említett időszak legnagyobb jelentőségű tudományos szintézise Dr. HANKÓ Vilmos

munkája, a „SZÉKELYFÖLD”, amely 1896-ban, jelent meg, Budapesten.

A szintézist megelőzően, Dr. HANKÓ évtizedeken keresztül széleskörű gyűjtő- és kutatómunkát fejtett ki. Áldozatos, kitartó munkájáról, céltudatos törekvéseiről, nevezetesen a balneológia fejlesztéséről, a Székelyföld gazdasági és szellemi elmaradottságának felszámolásáról számtalan felhívás, tudományos ismeretterjesztő újságcikk, szaklapokban megjelenő közlemény tanúskodik.

Elég kiragadnunk a rendelkezésünkre álló dokumentumok közül a VERESS Endre által, Kolozsváron szerkesztett „ERDÉLY” című folyóirat 1892-95-ben megjelent néhány példányszámát, hogy Dr. HANKÓ Vilmos mint korának reálisan gondolkodó tudós professzora jelenjen meg előttünk, aki túllép az öncélú lombik-tudományosság határain, munkája fő mozgatórugójaként valamely kutatás gazdasági hasznosságát helyezve előtérbe.

„A KÉP EGY HÍRES ÁSVÁNYVIZ ÉLETÉRŐL” című, 1892-ben megjelent cikkében szomorú iróniával jegyzi meg:

„Földrésztünk legjobb vizéről, a borszéki-ről a fővárosban csak azt tudják, hogy létezik; a pompás előpatakiról, hazánk legkitűnőbb alkális vizéről, a répatírói vagy a kovásznai „Horgáczról” még ezt sem tudják...” (Erdély, I. köt. II. füzet - 1892)

A „MAGYAR SZENT KORONA ORSZÁGAI BALNEOLÓGIAI EGYESÜLETÉNEK 1893.-IK ÉVI ÉVKÖNYVÉNEK” ismertetésében a kásznai borvizet szószólójává válik (Erdély, II. évf., 410-404 old.):

„...ki borszéki, répáti...vagy előpataki vizet hozat haza a kereskedésből, az tényleg azt a kellemes, a szénsavas gyöngyöktől buzgó, kristálytisza vizet élvezi, mely messze Erdély bércei között a kútból előtör...”

Az „Erdély” III évfolyamában (1894) az 1-2 és 3-4 számok fedőlapján Dr. HANKÓ kérését intéz az erdélyi ásványvítulajdonosokhoz az ásványvizek leírása végett, hogy:...”Közölni sziveskedjenek a víz kezelési módját (töltés, dugaszolás, a palack beszerzési helye), az orvosi

véleményeket az orvosok neveinek megjelölésével; az elemzés adatait - még ha tőlem származott volna is - a raktárakat, a vizek árát nagyban és kicsiben...”

„Kérés azzal a szándékkal, hogy ismertető munkát adjon ki az Erdélyi Kárpát Egyesület és...az orvosok és a nagyközönség körében minden erővel terjessze...”

Szintén az „Erdély” hasábjain jelenik meg 1895-ben (IV. évf., 3-4 szám) „A kásznai fürdő gyógyító forrásai” című dolgozata, amelyben közli a Főkút, a Szemvíz-kút és a Borvíz-kút kémiai elemzését, kiemelve ezek legjellemzőbb tulajdonságait:

„...a kásznai „Főkút” vize kitűnő lúgos savanyú víz...”

„...a „Borvízkút” vize savanyú víz...”

„...a „Szemvíz-forrás” vize földes, kénes víz...”

„...a nagy jövőre hivatott kásznai fürdő és forrástelep BALÁSY Lajos csikvármegyei nagybirtokos tulajdonát képezi...”

Láthatjuk tehát, hogy a Kásznában mindinkább fokozódó ásványvízkitermelés egyre több forrás ipari és balneológiai hasznosítását igényli. Ezzel párhuzamosan nemcsak alapos vegyelemzéseknek vetik alá a borvízféleségeket, hanem felfigyelnek egy sajátságos tényezőre is, nevezetesen a borvíztelepek védelmének szükségességére, ami fontos lépést jelentett mind az iparosítás, mind a csfrájában lévő környezetvédelem terén. Örvendetes tény, hogy a kásznajakabfalvi ásványvizek részére már 1894-ben hivatalos „védterületet” állapítottak meg.

A tudósítás az „Erdély” 1894. évi 3-4 szám 118. oldalán eképpen jelent meg:

„A földművelődésügyi m. kir. Miniszter Csikvármegyében lévő, a BALÁSY Lajos kásznai-impéri birtokos tulajdonát képező kásznajakabfalvi fürdő gyógyforrásai részére a Vizjogi Törvény 16 §-a értelmében védterületet állapított meg.”

Az említett folyóirat 1895. évi 1-2 számának fedőlapján a bodoki és borszéki ásványvizek reklámszövegén kívül megjelenik a répáti is:

„A székelyföldi ásványvizek páratlanja a RÉPÁTI...”

S habár Dr. HANKÓ és számos kutató kortársa munkássága nem volt pusztába kiáltott szó, a borvízipar tökéletesedése sok kívánnivalót hordozott magával.

Tanúbizonyságul idézem BUDAI Barna 1902-ben, a Székely Kongresszuson elhangzott beszédének töredékeit (256. old.), melyben az ásványvízkereskedelem fellendítését szorgalmazza:

„...Bel- és külföldi kereskedelmi társaságaink tegyenek valamit ügyünkért, mert eddig nem sok életjelt adtak magukról!”

„...A hazai orvosok vizeinket nagyobb mérvű támogatásban részesítsék...”

„...Katonaságunk is mutasson egy kis hazafiságot ásványvizeink fogyasztásával...” hangzik kissé komikusan a felhívás.

„...Vendéglőseink...helyiségeinkben csupán hazai vizet szolgáltatnának ki...”

„...A borvízforgalomra határozottan káros a szállodák és vendéglők személyzetének azon elbánása, hogy őríási áronként szolgáltatják ki a savanyúvizet a fogyasztónak. 60-70 fillért vesznek el 1 drb. félliteres, literes borvizért üveg nélkül. No ez már a rablástól nem áll messze...”

A továbbiakból kitűnik, hogy a borvízipar fejlődését és az ásványvíz forgalmazását nemcsak az érdeklődés hiánya, vagy a vendéglősök vagyongyűjtési szenvedélye akadályozta, hanem igen elterjedt a hamisítás is, mert nem volt „...szigorú védjegy törvényünk”. „Külföldön, Romániában még azt is megteszik, hogy gyártanak azonos néven, vegyi összetételben borszékít, előpatakít, répátit, stb. s az eredeti helyen adják olcsón.”

Ugyanakkor hiányoztak a téli szállításhoz szükséges fűtött szállítókokcsik.

Az ásványvizek reklámozása sem volt tökéletes, mert mindig valamely külföldi vízzel hasonlították össze a hazai vizeket.

„...Ne legyünk a külföld szócsövei, mondván ez és ez a vízünk hasonlóan kitűnő mint amaz a külföldi...” mennydörögte BUDAI Barna.

Az első világháborús gazdasági hanyatlás megtöri a borvízipar fejlődését, és megállítja egy időre a kutatások kiszélesedését is.

Az ásványvízkutatás az első világháború után újjáéled, és még nagyobb jelentőségre tesz szert, mint azelőtt.

Új kutatócsoportok kapcsolódnak be a széleskörű munkálataiba, s az erdélyi ásványvizek és fürdőtelepek fellendítését olyan nevek fémjelzik, mint: TEOHARI, N. VICEL, M. STURZA és Gh. ATANASIU.

Az első világháború után az erdélyi ásványvizek radontartalmát Gh. ATANASIU professzor vizsgálta elsőként, rámutatva a radioaktivitás eredetére és fiziológiai hatásaira is.

Gyógyvizeink mikro-alkatrészeinek problémáját STRAUB János (1950) vetette fel elsőként - 52 forrás részletes vegyelemzése kapcsán. Ebben a munkában a kászoni borvizek is helyet kaptak.

Közben az új ásványvíztulajdonosok és bérlők igyekeznek a lehető leggazdaságosabbá tenni a borvízipart, s hogy ne kelljen drágán megvenni és messze földről szállítani a palackozáshoz szükséges üveget, üveghutákat létesítenek.

Erről tudósít Dr. ENDES Mózes a „CSIK, GYERGYÓ ÉS KÁSZONSZÉKEK” című munkájában (1937, Budapest, 380. old.):

„A borvizáruállással kapcsolatos volt az üvegyártás. Ez Borszéken már 1804-ben megkezdődött. A XIX. sz. közepén Kászonjakabfalván állítottatott fel üvegyár.”

Az ásványvízkutatás kapcsán és ennek keretein belül a kászoni vizek legalaposabb ismerője, Dr. BÁNYAI János kitartó munkássága jelzi a további irányvonalat 1927-től 1972-ben bekövetkezett elhunytáig. Ő az, aki felkutatja borvíztelepeink legrejtettebb forrásait számtalan vegyelemzést végezve. Munkája eredményeként szűkebb hazánk térképén egyre sokasodnak az apró, forrást jelző, fekete pontok. Csoportosította, rendszerezte, osztályozta a borvízféleségeket, rámutatott ezek minősége és az őket létrehozó anyaközet közötti szoros összefüggésekre.

Az elmúlt harminc évben számos intézmény munkaközössége tanulmányozta Hargitamegye ásványvíztelepeit, melyek közül a legszámottevőbbek voltak: az ISPIF, az IGP, az IGF és a helyi IPEG.

1989 óta az ásványvízkutatás stagnál.

III. A borvízpalackozók és a gyógyfürdők története

A. A legelső palackozó állomást a Répát-patak völgyében építették.

A répáti forrásra BALÁSY SIMON József kászoni nábob, székely királybírók ivadéka, a terület tulajdonosa figyelt fel, és a múlt század nyolcvanas éveiben megkezdte ipari hasznosítását.

Égészen biztos adatunk 1888-tól kezdődően van, amikor egy GYÖRGY József nevű bérlő „nem csak újra foglaltatta, hanem tető alá is hozatta a répáti forrást” és az akkor legkorszerűbbnek számító „CZERNICKI-féle magától működő töltő készülékkel látta el” -írja VITOS Mózes a Csíkmegeyi Füzetek 1894-es kiadásában a 346-347. oldalon.

A répáti forrás akkori hozama 2000 l/24 óra volt, ami 0,02 l/sec-nak felel meg.

A Kászonimpértől másfél óra járásra lévő borvízkút vegyi összetételét Dr. LENGYEL Béla határozta meg elsőként. Megállapította, hogy az „alkáli-savanyúvíz” (lúgos vegyhatás) kitűnő gyógyszere a különféle gyomorbántalmaknak és néhány hurutos-hűléses megbetegedésnek. A nagyon hideg, csupán 7,4°C-os ásványvíz sok szabad széndioxidot, nátrium, kálium, lítiumbikarbonátot, vas-, mangán-, kalcium-, nátrium-kloridot, nátriumjodidot, alumíniumhidroxidot, szilíciumoxidot és ami ritkán fordul elő: stronciumbikarbonátot és stronciumszulfátot tartalmaz.

Nem csoda, hogy Dr. PURJESZ Zsigmond, kolozsvári orvos, aki az 1800-as évek végén elismert szaktekinély, így írt:

„Alulírott bizonyítom, hogy a répáti savanyúvizet a nyálkahártyák hurutos bántalmait el-

len - ismételve jó sikerrel alkalmaztam.” (VITOS M., Csíkmegeyi Füzetek - 1894)

A marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara 1892. évi jelentéséből kitűnik, hogy 590.000 félliteres palackot forgalmaztak, amelyből a Regátba 180.000 palackot, Bécsbe 1500-at, és Berlinbe 450 darabot szállítottak. VITOS M. továbbá arról is tudósít a Csíkmegeyi Füzetek 1894-es évfolyamának 346-349. oldalain, hogy Dr. HANKÓ véleménye nem ez volt a termelés valódi volumenéről, hanem „... mintegy 700.000 félliteres palack, amit Erdélyben és a Regátban hoztak forgalomba...” A budapesti piacra csak 1894-ben jut el igen kis mennyiségben.

VITOS M. felsorolja GYÖRGY József bérlő kereskedelmi útvonalának fontosabb raktárait is, ezek: Kolozsvár, Brassó, Segesvár, Nagy-Szeben, Gyulafehérvár és Déva.

A répáti palackozott ásványvíz minőségét tekintve bátran állta a versenyt a vichy-i vízzel, meg a más fajta, akkoriban divatos import ásványvizekkel. A kolozsvári piacon üvegestől 12 koronáért, üveg nélkül, azaz cseretüvegért 8 koronáért árulták. (VITOS M.)

Következésképpen a borvíz költséges élvezeti cikk volt !

1890-ben a Csíki Lapok reklámújdonságai között a répáti víz is szerepel:

„A répáti égvényes savanyú víz - a monarchia legszénsavdúsabb és legtisztább égvényes savanyúvízei közé tartozik.”

A répáti borvíz nemcsak itthon, Csíkban vívott ki megérdemelt elismerést, hanem olyan hírneves tudósok, mint Dr. HANKÓ Vilmos is nagyra értékelték, aki az 1893-ban megrendezett III. Magyar Balneológiai Congresszuson így nyilatkozik:

„...Kár, hogy a nagy utánajárással, a világhírű giesshubli módjára kezelt répáti-víz páratlan vízéből nem jut a főváros lakóinak...”

A „MILYEN ÁSVÁNYVIZET IGYUNK” című füzetében a répáti borvíz igazi szószólójává válik: „...a kászonimpéri répáti savanyúvíz a jók között is a legjobbak közé tartozik...”

Az első világháború végén a BALÁSY-vagyont az örökösök felosztották és eladták. A répáti palackozót a kászonimpéri közbirtokosság vásárolta meg, és adta bérbe 1922-ben, TEIEL Vilmos brassói szász kereskedőnek, aki Ausztriában, Németországban és Magyarországon forgalmazza a borvíz nagy részét.

TEIEL a répáti víz tengeri szállításával is kísérletezett. A Galați-ig szekéren fuvarozott, majd behajózott ásványvíz első tengeri útján sikeresen vizsgázott. SZŐKE József, a falu múltjának alapos ismerője, így emlékezik: „...Az ásványvíz kitűnően állta a próbát, minősége és szénsavtartalma változatlan maradt...”. Azt azonban, hogy Isztambulba, vagy valamely görgög kikötőbe szállították a répáti borvizet, nem tudta pontosan megmondani.

A tengeri szállítás folytatásáról nincs tudomásunk.

A répáti töltőállomást 1936-tól 1944-ig TÖRÖK Andor kézdívsárhelyi borkereskedő bérelte. A háború idején egy tűzvész alkalmával minden tönkrement.

Az impéri közbirtokosság 1944-ben SZŐKE Józsefnek adja bérbe a borvíz bérletét. Ő az, aki megegyeszer felvirágoztatja a borvízpalackozást, egész kis települést építve a front hagyta romokon.

A töltőde épülete mellett nemsokára megjelent egy 6 szobás, 12 ágyas vendégfogadó, egy kőből épített munkáslakás és mosoda.

A technológiai folyamat igen egyszerű volt. A töltésre különleges „szőlőfürtös” üvegeket használtak. Tisztításuk kézi mosással, vitriolos melegvízzel történt. Ipari víznek, mosás-öblítésre a Répát-patak vizét használták, amelyet káznokban forrósítottak fel.

A borvízforrást kőközübe foglalták, és üvegharanggal fedték le, amelyből gumicsövön csordogált az ásványvíz. A palackokat a gumicső alá tartották, és amikor megteltek, főtt parafadugóval dugaszolták. Ezek mindegyikén, beégetve, a répáti pecsét díszelgett. Utána címkézték és forgalmazták.

Kézdívsárhelyre, Brassóba, Csíkszeredába gépkocsival és szekerekkel fuvarozták.

BODÓ Dénes és SIMON Pál voltak a legtöbbet szállító fuvarosok.

1948-ban, az államosításkor megvonnák SZŐKE Józseftől a bérleti engedélyt.

1948-tól 1956-ig a kézdívsárhelyi „GÁBOR ÁRON” helyi ipari kisvállalat adminisztrálja a répáti ásványvízpalackozót.

1956-ban a csíki helyi ipari vállalat - az I.R.E.M. - (Întreprinderea Regională Extractivă și Metalochimică) kötelékébe helyezték át, melynek vezetősége rövidesen felszámolja, azzal az indokkal, hogy a túlságosan félreeső borvíz szállítását, különösen télen, nehéz lebonyolítani. 1956-tól a töltőde nem üzemel.

B. A második palackozóállomás, a „Kászon Gyöngye”

A mostani „Kászon-gyöngye” palackozó területe, hasonlóan a répáti birtokrészhez, szintén a nemes BALÁSY-család tulajdonát képezte, itt hamarabb jelent meg az első szabadfürdő, mint maga a töltőállomás. A fürdő létesítéséről nincsenek pontos adataink. A kászoniak emlékezete szerint azonban a fürdő már 1848 előtt ismert. A kis telepen ebben az időben 4-5 öltözőfülkét ácsoltak, fenyőfából. (VITOS M.)

A kortárs VITOS Mózes feljegyzéseiből (1894) kitérünk, hogy „...Ma Kászon legfőbb nevezetességét a jakabfalvi fürdő képezi... A Borpatak völgyében, a falutól (Kászonjakabfalva) 1/2 óra járásnyira virágzó fürdőtelep létesült...” Tulajdonosa BALÁSY Lajos, aki „szállásokat”, „étkezdét” és később, 1890-ben „töltőházat” is épített.

A fürdőn nem voltak „fényes termek”, de a „szállások különböző hazai városok, falvak neveire voltak elkeresztelve, úgymint: Vásárhely, Kanta, Kézdívsárhely, stb.”

A „görvélykór” elleni fürdőkúra szabad-terri, fagerendákkal bélelt medencében történt.

A telep központja a „Fő forrás”, ezt palackozásra is használták (ma az 1-es forrás). Ez „egy fővénykősziklából (= homokkő) minden harmadik percben megújuló erősebb rohammal szökell fel” (VITOS M.), tehát artézi jellegű volt.

A töltőde 1892-es évi forgalma 450.000 darab félliteres palack. Üvegenként 4-5 koronáért árusították.

A lúgos vegyhatású borvizet, mely a sa-vanyú Küküllő-menti borokat is édeskés-aszú-ízfűre változtatta, „igen kedvelték úgy a Regátban, mint Erdélyben”. Különösen Három-szék-vármegyébe szállítottak sokat. A legna-gyobb borvízlerakatokat Kézdivásárhelyen és Brassóban rendezték be.

A Bor-patak völgyében a Fő-forráson kí-vül még három másik forrást ismertek: a „Borvizkút”, a „Szemvizet”, és a „Felső-for-rást” (má a 2-es,3-as,4-es források).

Ugyancsak a Bor-patak mentén, a „Bor-fő-erdőben” BALÁSY SIMON József - BALÁSY Lajos rokona - egy ötödik forrást is felfedezett, amelyet kizárólag palackozásra hasz-náltak. 1892-es évi forgalma 200.000 félliteres palack. Erről a töltődéről nincsenek további ada-taink.

A kászonjakabfalvi fürdőtelep, majd bor-vízpalackozó forrásait olyan hírneves vegyészek elemezték, mint: Dr. MOLNÁR János és Dr. HANKÓ Vilmos. (Lásd a „Kutatástörténet c. fe-jezetet)

Dr. MOLNÁR János nemcsak a főbb ásványi-összetevők részarányát határozta meg, ha-nem külföldről importált ásványvizek minőségé-vel is összehasonlította ezeket.

„...a kászoni víz (Főkút) jódtartalma: 0,0100, a hirneves luhschoniczié: 0,0074, a kreuznschié: 0,0100 gr.”

„...a giesshübli vízben a nátriumbikarbo-nát mennyisége 1,192 gr...a Fő-kút vizében a nátriumbikarbonát mennyisége 1,6332 gr”

„...a Borvizkút vize vasas savanyúvíz. Összetételére nézve legközelebb áll a spasi „Souventeliere” - a hazaiak közül a lublói „Amália” vizéhez...”

A jakabfalvi fürdőtelep ásványvizeinek gazdag nátriumbikarbonát-, szabad szénsav- és jódtartalma hatásos gyógyszere volt a „skro-fulózosus” megbetegedéseknek.

A BALÁSY Lajos által létesített palac-kozót a századfordulón BARTALIS Ágost és

BOLDIZSÁR Lajos vásárolta meg. Egészen biz-tosan nem tudjuk, mikor adták a palackozott ásványviznek a „Salutaris” nevet, de annyi bizo-nyos, hogy BALÁSY Lajos örökösei már így ne-vezték egy 1920 körül nyomtatott címke tanúsá-ga szerint.

Bartalisék az első világháború után túl-adtak a borvítöltődén. Az új bérlő 1922 és 1944 között APOR László zaláni (Kovászna megye) gazdálkodó. (Nincs atyafiságban a torjai nemes APORokkal.)

Kászon öregjei (KAZATSAY Matild és SZŐKE József) még emlékeztek rá, hogy a „töl-tőlány” APOR felesége volt ! Ugyanis a szoká-sos módszer a „kézi töltés” volt, minden különö-sebb gépi felszerelés nélkül. APOR „fehérlovas szekérrel” hordta a parafadugóval dugaszolt bor-vizet a megrendelőknek, főként a háromszéki vargavárosba, Kézdivásárhelyre. Később nem volt szükség rá, hogy a tulajdonos maga fogjon be. Fuvarosokat szerződtetett a faluból, mint: a JÁNOSI testvéreket, ISTVÁN Ferit, DOMBI Lászlót és a BÁCS családot.

Ahogy APOR gazdagodni kezdett, a töltőde mellé 12 kabinos melegfürdőt is építte-tett. A fürdőház emeletét 15 x 20 = 300 négyzet-méteres bálteremmé alakította, mindkét végében egy-egy büfével.

A melegített borvizet a kádas fürdőzés-hez külön kazánház szolgáltatta. APOR nem fe-ledkezett meg a strandolás kedvelőiről sem. Kita-taroztatta a BALÁSYéktól örökölt fürdőmede-nét, és nyolc öltözőkabinat állíttatott melléje. Ha-marosan sor került négy személyzeti lakás építé-sére, ugyanis a fürdőtelepet és a töltődét 25 sze-mély szolgálta ki.

Az 1930-as években már helyi áramfor-rás szolgáltatta a villanyvilágítást, és a töltési technológia is változott: bevezették a szalagrend-szerű üvegmosást.

A BALÁSYaktól maradt egy emeletes, 25 szobás faház. Ez amolyan kisebb szálloda volt. Mellette APOR a saját kőből épült rezidenciáját rendezte be, ennek pincéje garázként szolgált.

A fürdőtelepről hosszú, fasorral szegé-lyezett sétány vezetett a veresszéki telep felé. A

fenyőfaligetben kescselábú faasztalok és padok várták a kirándulókat. A lovaskocsik, szekerek számára fedett színeket építettek, most talán parkolóhelynek neveznénk őket.

A nyári fürdőidényben nem egy kocsmáros és lacikonyhás kiköltözött a jakabfalvi fürdőtelepre.

A „Salutaris” vagy „Káson Gyönye” néven forgalmazott ásványvíz igen érdekes módon tört be a piacra. Az egykori „marketing”-ről maradt fenn a következő anekdota-ízű történet. APOR, az újdonsült és nem mindennapi üzleti érzékkel megáldott tulajdonos, a lehető legelőnyösebben igyekezett túladni a jó minőségű de ismeretlen terméken. Nem sajnálta mélyen a zsebébe nyúlni, hiszen a befektetés úgyis busásan megtértül. Budapesten - mivel igen gyakran utazgatott oda - alkalmazott néhány munkanélküli fiatal, akiknek nem volt más feladatuk, mint eljátszani a gazdag, gondtalan polgár-ifjonc szerepét. Így hát a kor legújabb divatja szerint öltözködött „uracsok” a legelőkelőbb éttermeket látogatták sorba, és a kiadós menü elfogyasztása után Salutaris borvizet kértek. A pincérek, sőt néha a vendéglősök maguk is zavartan vallották be, hogy ezt a fajta ásványvizet nem ismerik. A fizetővendég rögtön felvilágosította, hogy az egy „fenomen” és hogy „már minden valamire-való étteremben kapható”! Közben azt is az érdekeltek tudtára adták, honnan lehet beszerezni az értékes nedűt. És mit tesz a konkurencia? A rendelések megindultak APOR felé. Így terjedt el egyre jobban a Salutaris víz, nemcsak Budapesten, hanem még Bécsben is. (SZÜSZER NAGY Andor bányamérnök közlése)

A háború utáni borvíztermelés 1934-ben érte el teljes virágzását, amikor naponta 4000 l ásványvizet palackoztak.

Az 1944-48-as időszakban a töltődét LÁSZLÓ István bérelte. A háború idején az átvonuló front majdnem mindent lerombolt. A mostani töltőállomás végénél még ma is látszanak a melegfürdő romos alapjai. A személyzeti lakások még állnak, de a híres fenyősetány eltűnt.

Az államosítás után a kézdívsárhelyi „GÁBOR Áron” helyiipari vállalat gyámkodott a töltés felett. Egyetlen kézidugaszolóval indul a termelés. A dugaszológép később a csíkszeredai múzeum tulajdonába kerül

1956-ban a palackozót a csíkszeredai „November 7” vállalathoz csatolják. Ekkor számolják fel a melegfürdőt.

A sorozatos átszervezések következtében a „November 7” helyi ipari vállalat IREM, IREMC, IJEMC és IJIL-lé lett. 1970-ig a kászoni borvízpalackozó az IJEMC-hez tartozik. Az 1970 és 1973 közötti időszakban egy másik helyi ipari vállalat, a borszéki „APEMIN” adminisztrálja.

1972-ben a bukaresti ISPIF kutatóintézet dolgozik a Bor-patak környékén.

A munkálatokat a borszéki APEMIN rendeli meg. A kutatás programja: felmérni az összes számottevő borvízforrás hozamát, megállapítani minőségi jellemzőit és tisztázni a telep geológiai viszonyait. Ennek érdekében több fúrást kellett volna elvégezni, de csak egyetlen szondára telt a kiutalt pénzüsszezből. A kutatási programot végrehajtották ugyan, mert a hozamméréseket, a vegyelemzéseket elvégezték, de a palackozó korszerűsítésére nem került sor. Egy több millió literes kapacitású üzem beruházási költségeit nem lehetett egyetlen szonda eredményeire alapozni.

1973 májusától 1977 szeptemberéig az APEMINt a megyei helyi ipari vállalathoz (IJIL) csatolják, de a kászoni palackozót 1974-ben áthelyezik a csíkszögödi mezőgazdasági farm (Ferma Agricolă Jigodin) keretébe, amelyet kimondottan a megyei pártapparátus adminisztrált. A töltőde tovább üzemelt kisebb-nagyobb megszakításokkal, legutóbb a kászoni polgármesteri hivatalhoz tartozott. A rendszerváltás után bezárták.

C. A „Borárnyéki Balás-forrás”

A mostani Veresszéki-Pán borvíztelep megfelelője. Jakabfalvától DK-re, 6 km távolságra található.

A múlt század végén tulajdonosa
BALÁSY SIMON József.

Ez a hely is hamar látogatott fürdőtelep-
pé vált.

A „Borárnyéki” források kiaknázása kö-
zös, „családi vállalkozás” lehetett, mivel a társtu-
lajdonos BALÁSY Lajos 1891-ben a meglévő 50
szobás szálloda-fürdő mellé még egy „csinos la-
kóházat” is építtetett ! (VITOS M.) Három év
múltán, 1894-ben már áll az üzemképes palacko-
zó is, melynek vizét Dr. LENGYEL Béla vegye-
lemezte és fémjelezte a piac részére legelsőként.

Ennek a palackozónak évi termelési ho-
zama nem ismert, de tanulságos adatként szolgál-
hat, ha megemlítem, hogy a gyógyulást nem osz-
togatták ingyen, ugyanis egy melegfürdő 50 ko-
ronába került, míg egy hideg-fürdőzés „csak” 12
koronát ért. (VITOS M.)

A rendelkezésünkre álló forrásmunkák,
dokumentumok közül igen értékes feljegyzése-
ket találunk BALÁSY SIMON József Borárnyé-
ki savanyúvíz-tulajdonos és -kezelő sajátkezű,
kéziratot könyvviteli naplójában, melyet folya-
matosan vezetett 1892-től 1897-ig. A napló ma a
Csíki Székely Múzeumban található.

A kézirat az alkalmazottak: fuvarosok,
kubikosok és más munkások névsorával kezdő-
dik. Így jutott tudomásunkra, hogy egy kétkezi
munkás 4 napi bére 2 forint 80 krajcár volt.
Ugyanakkor egy munkavezető „3 napi munkave-
zetésért” 12 forintot kapott.

A leggyakrabban előforduló nevek az ál-
landó vásárlókra és a fő kereskedelmi útvonalak-
ra is rávilágítanak.

Ezek a következő személyek voltak:

-Brassóból WECHSELBERGER József

-Budapestről Dr. RESCA Pál

-Csíkszeredából Dr. BOCSKOR Béla,
ANTAL József, TAMÁS József, HAJNÓD Béla

-Csíkszentkirályról BALÁZS Benjámín,
aki a lerakat raktárosa is volt egyben

-Eresztvényről (ma Maksa községhez
tartozik) CSISZÉR Béla

-Gelencéről OPRA József

-HARAJRÓL a tanító (így, név nélkül !)

-Kézdivásárhelyről SZÁSZ Dénes,
HRINTZ Kino, FÉNIG Vaszi, KAZATSAI Ig-
nác, Vidor és István, KOZMA György, LÁSZLÓ
Zoltán, aki nemcsak kereskedő, hanem raktárnok
is egy személyben

-Maksáról HAMIGO Móritz

-Ozsdoláról BENDE György

-Tölgyesről FEHÉR György és VERESS

Lajos

-Uzomból NÉMETH János és KHÁN

Dániel

A borvíztöltő építési munkálatai nagy-
részt 1893 nyarára estek.

A napló feljegyzéseiből fény derül mind-
arra a sok ügyes-bajos dologra és utánajárára,
ami ilyenkor összegyűl.

BALÁSY S: József kitűnő szervező lehe-
tett, akinek mindenre kiterjedt a figyelme. Ügyei
intézésével nem szívesen bízott meg másokat,
maga járt utánuk.

Így például 1893. június 16-án Újtsná-
dra megy kőköpü-szegődni BETEG Józsefhez és
DARVAS Jánoshoz. Előleget 4 forintot fizetett -
míg a köpü „szegődött ára 30 forint” volt.

SIMON Péter és KOSZTI KELEMEN
András kászónimperi lakosokkal július 9-én köt
adásvételi szerződést a „Borfejében lévő birtok
vételéről”. Három nap múlva már
Kézdivásárhelyen jár, ahol SÜKET Mihálytól és
KAZATSAY Vidortól csorgónak való „csövet és
egyéb vasakat” rendel.

Ugyanez év július 16-án ifj. KOSZTI G.
Mihály és NAGY Gy. András a „kőköpüt kiszál-
litották Borfejében a helyszínre”. A gyorsütemű
munka hamarosan a végére ért. Július 19-én a
„köpükövet bétették a forrásra”, azaz köpübe
foglalták a borvizet.

1893 novemberében egy SZABÓ Albert
nevű szállítótól hitelben megvásárolja a dugasz-
ológépet és „a jövő 1894-ik év Pünkösdnapiig”
kötelezi magát ennek kifizetésére.

A palackozáshoz szükséges üvegeket a
sepsibükszádi üveghutából szerzi be.

Közben az új ásványvíz minőségének a
meghatározásáról sem feledkezik meg. Novem-
ber 20-án levelet küld Dr. LENGYEL Bélához.

A vegyészprofesszor öt nap múlva megérkezik. BALÁSY a fiát, Pált küldi lovashintóval Kézdivásárhelyre „a vonathoz Dr. LENGYEL Béla úr elébe”.

Aztán megkezdődik a hosszas küzdelem a borvízárúsítás jóváhagyásáért. 1894-ben többször folyamodik a m. kir. Belügyminisztériumhoz, felhasználva Dr. GYÖRFFI Gyula országgyűlési képviselő támogatását is, akinek ajándékba „1 láda 25-ös” vizet küldött a borárnyékiból. (Vagyis egy ládába 25 üveg fért el!) A kérelmezés nem járt eredménnyel. Készerűen jegyzi fel 1894. június 27-én, hogy „Visszaérkezett a Belügyminisztériumból a visszatartó válasz az összes iratokkal, s engedély nem adatott az árusításra”.

A kudarc nem töri le: hamar megtalálja a kiutat. Másnap már Kézdivásárhelyre utazik, Dr. MOLNÁR László ügyvédhez, „tanácskozás végett”. Később - július 19-én (1894) Csíkszatászegbe (ma Csíkszensimonhoz tartozó falu) látogat „INTZE Ignátz úrhoz tanácskozásért”. Ez utóbbi azt javasolja, hogy „...sürgönyözzenek a belügyminiszternek, hogy honn van-e?...” Sürgönyöztek! Kézdivásárhelyről! A válasz az volt, hogy a belügyminiszter Erdélyben van! Tehát várni kellett, amíg visszatér a fővárosba, Budapestre.

BALÁSY, türelme fogytán, november 21-én Dr. MOLNÁR László ügyvéddel újabb „kérőlevelet” írat, a a borárnyéki Balás-forrás forgalmazási engedélyéért.

A 42.428-as számú „árulhatási engedélyt” a m. kir. belügy csak 1895. május 20-án adja meg.

A naplóból az is kiderül, hogy még 1893-ban vizsály kerekedik BALÁSY S. József és BALÁSY Lajos között, a két egymás mellett lévő forrás kitermeléséért. BALÁSY Lajos vitathatónak minősíti a BALÁSY SIMON József elsőbbségét a borárnyéki telepen, azt állítva, hogy előtte pár hónappal már felfedezte az egyik forrást! (A dokumentumból nem lehet kideríteni, kire utal a vádló B. Lajos.) Az viszont tény, hogy a két forrás összeköttetésben lévén egymással, egyformán viselkedett a mesterséges beavatkozás hatására - nevezetesen a kitermelésre.

Az egyik forrás kitermelése befejeződhetett a szomszédságában lévő másik forrás hozamát is. Így BALÁSY Lajos joggal aggodhatott, hogy egy szép napon víz nélkül marad virágzó fürdőtelepe! Ezért sietett védterületet megállapíttatni a tulajdonában lévő forrás környezetében, akárcsak a jakabfalvi Bor-pataki telep esetében.

Helyi szinten a pert Dr. BOCSKOR Béla csíkszeredai ügyvéd bonyolítja le. Valószínű, nem vezetett kedvező eredményre a bírósági döntés, és ezért BALÁSY S. József a fővárosi legfelsőbb törvényszékhez, Dr. RESCA Pál ügyvédhez folyamodik. A feljegyzésekből nem tűnik ki, hogy kinek a javára döntenek a legfelső törvényszéken. Csupán annyit tudunk, hogy 1895-ben a per nem volt még lezárva.

Valószínű, a megromlott rokoni kapcsolatok a „családi vállalkozást” a századfordulóra csődbe juttatják.

A borárnyéki telep így kerül az első bérlő: BOLDIZSÁR Lajos kezébe, aki 1920-ig, átveszelve az első világháborút, fenntartja és üzemelteti úgy a palackozót, mint a fürdőtelepet.

Majd Dr. FOGOLYÁN Kristóf örmény származású, sepsiszentgyörgyi orvos következett, aki beton-alapú, téglameletes épületet húztatott az általa „Pán”-nak nevezett forrás fölé. A tetszetős, kőből, téglából és fagerendából rakott épület KÓS Károly stílusát, keze nyomát őrzi mind a mai napig!

A tervezett szanatóriumot FOGOLYÁN doktor nem tudta befejezni a kedvezőtlen háborús konjunktúra következtében, de 1938-ig a töltőde folyamatosan üzemelt.

A veresszéki vizet „SALVATOR” néven hozták forgalomba.

1938 és 1944 között a veresszéki palackozó és fürdőtelep DÁVID Dezső kézdivásárhelyi kereskedő kezébe kerül. Ő is megtartja a piaccon ismert Salvator nevet, de a forrást újra keresztesi, most már „Szent György” forrásnak nevezik, és nem Pánnak! A FOGOLYÁN doktor által megkezdett épületet nem tudja befejezni.

Az 1944-48-as időszakban a töltés szünetel. 1948-ban a kézdivásárhelyi „GÁBOR Áron”

helyiipari vállalat gyámkodik a palackozótelep felett, és egészen 1956-ig rendszeres termelés folyik.

1956-ban Kézdi-rajontól Csík-rajonhoz csatolják, de a „November 7” vállalat, az új gazda ezt is elpredálja, nem találván kifizetődőnek a nehezen szállítható és tárolható borvíz kitermelését!

Ezután sokáig a helyiek járnak ki a veresszéki borvízhez, és hordják haza, otthoni használatra, orvosságnak.

HOSSZÚ Ilona, kászoni lakos, a borvíz házhoz-szállításával foglalkozott, egész 1973-ig, amikor a forrás környéke, a félbehagyott szanatórium és a hozzá vezető út olyan elhanyagolt állapotba került, hogy még szekérral is nehéz volt megközelíteni. Így ez a szállító is felhagyott a borvízfuvarozással.

A most még álló romos épület közben a kollektív gazdaság nyári istállójának szerepét is betöltötte, ami a forrás teljes szennyezettségéhez vezetett.

1989 után egy kászoni vállalkozó, BODÓ János igyekezett rendbehozni, tatarozni a műzéális értékű szanatóriumot. A megkezdett munkálatok azonban abbamaradtak megfelelő tőke hiányában.

A veresszéki forrást kitakarították, újrafoglalták és lefödtek. A borvíz vékony csövön csordogál.

D. A negyedik fontosabb ásványvíztelep a „Fehérkői”

Kászonfelfűz közelében, 4 km távolságra a falu északi határától. Mivel a községi kaszáló területén több forrás jelent meg, ezek a faluközösség tulajdonát képezték.

A kászonfelfűzi községi tanács kérésére Dr. LENGYEL Béla végezte el a töltési engedély elnyeréséhez szükséges vegyelemzéseket.

A főkút a „Szent István” nevet viselte. Szénsavas, nátriumos, magnéziumos, jódos. Vassas víz, amelynek szabad széndioxid tartalma igen nagy, állapította meg 1892-ben a hírneves szakértő. Hozama 1 l/s.

Pontosan nem lehet tudni, melyik évben kezdték palackozni, de VITOS Mózes leírásából

ismert, hogy a „Fehérkői” palackozó bérlője „1893-ban elhalálozott”, és ekkor a faluközösség 6 évre újból bérbe vette a telepet.

Közben Kászonaltíz is igényt tartott a birtokjogra. Ebből rengeteg bonyodalom származott, és még most is fel-fellángol a vita a juss felett.

A Fehérkői főforrás mellett, azzal átel-lenben, a patak jobb oldalán egy erős kénes „szejké” forrás található. Vize szürkésfehér csapadéktól zavaros.

A századfordulón sok reumás és csonttuberkulózisos beteg távozott innen gyógyultan, annak ellenére, hogy a jól bevált gyógymód igen kezdetleges volt.

Dr. WEISZ Mórné - sz. KAZATSAY Matild (maga is szemtanúja ilyen szerencsés eseteknek) így mesélt: „...Óriási szapulókádákat töltöttek meg szejke vízzel, s aztán sűrű ágú vasvillával tüzes köveket dobáltak a dézsákba, hogy a fürdő kellemesen meleg legyen...” Aki ezt két hónapig rendszeresen ismételte, az gyógyultan mehetett haza. Az üdülők természetesen a telepen laktak, ahol 3-4 vendégház állt rendelkezésükre.

A hajdani töltőház istállóval, raktárral, sütőházzal és más melléképületekkel együtt rég megsemmisült. Valószínű, a Fehérkői töltőde sorsa is ugyanolyan viharos volt, mint hozzá hasonló társaié. Igen gyakran cserélt gazdát. 1940 és 1944 között TÖRÖK Andor bérelte és „Fehérkői borvíz” címen forgalmazta.

1948-ban a községi tanács elárverezi az épületet, melyet rögtön lebontanak!

Annak ellenére, hogy a fehérekői telepet teljesen felszámolták, továbbra is a kászoniak kedvenc pihenőhelye maradt.

Ezt bizonyítja az a tény, hogy 1977 őszén sor kerül a kút kitakarítására és higiéniai körülményeinek helyreállítására. SZÓKE József és PÁLL Imre kezdeményezésére kalákát szerveznek, és tetőt húznak a forrás fölé.

Az elmondottakból kitűnik, hogy Kászon vidéke hírnevét elsősorban vizeinek köszönheti, és dacára annak, hogy az utóbbi huszonöt évben új nevek jelentek meg a borvízpiacon, mint: a

„százi vagy a csíkszentkirályi „Hargita Gyöngye” - melyeknek több millió literes termelése mellett az alig működő kászoni töltőde kapacitása eltörpül, balneológiai és turisztikai jelentősége még mindig számottevő. Ez pedig olyan, magától kínálkozó helyzet, amelyet figyelmen kívül hagyni könnyelműség.

(1979-1992)

Irodalom

1. BALÁSY S. József - kéziratos jegyzetei:1892-1897, Csíki Székely Múzeum gyűjteménye

2. BÁNYAI János: Székelyföldi ásványvizek és forrásfoglalások (E.M.E. Emlékkönyv, 1934, Kolozsvár)

A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai (Székelység - Oodorheiu Secuiesc, 1938)

Despre valorificarea locală a izvoarelor de ape minerale din județul Harghita (apărut post mortem în anul 1974 în volumul „Factorii terapeutici naturali din județul Harghita”) (91)

3. BENKŐ József: Transsilvania sive Magnus Transylvaniae Principatus. Editio secunda - Claudiopoli 1834 (74)

4. BUDAI Barna: A Székely Kongresszus, 1902, Budapest (256)

5. ENDES Mózes: Csík, Gyergyó és Kászon székek, 1937, Budapest (380)

6. GERGELYFFY András: De aquis et thermis mineralibus terrae Siculorum Transylvaniae, Cibinii, 1811

7. HANKÓ Vilmos: Az erdélyrészi fürdők és ásványvizek leírása, Budapest, 1891

Kép egy híres ásványvíz életéből, Erdély, I. Köt., II. Füzet, Február 1892, Kolozsvár

A magyar szent-korona országai Balneológiai Egyesületének 1893-iki évkönyvének ismertetése, Erdély, II. évf., 11-12 szám, 1893, Kolozsvár (401, 404)

Kérés az erdélyrészi ásványvíz tulajdonosokhoz (Erdély, 1894, III. évf. 1-2 és 3-4 szám)

A kászoni fürdő gyógyító forrásai (Erdély, 1895, IV. évf. 3-4 szám)

Székelyföld, 1896, Budapest

Die Böder und Mineralwasser der Erdély, 1900, Budapest

8. JAKAB, Kálmán - SALAMON, Mária: Bogátia în resursele naturale balneoturistice terapeutice de interes local din depreșiunea Ciucului inferior, Giurgeului, Bistricioarei și a Ghimeșului (Factorii terapeutici naturali din Județul Harghita, 1974, pag. 63)

9. KOZMA Ferenc: A Székelyföld közigazdasági és közművelődési állapota, Budapest, 1879 (36)

10. MÁTYUS István: O és új Dietetica, 1892, Pozsony

11. NYULAS Ferenc: Erdélyországi orvosvizeknek bontásáról közönségesen, 1800, Kolozsvár

12. ORBÁN Balázs: A Székelyföld leírása, II. köt., 186., Budapest (54-55)

13. PATAKI Sámuel: Descriptio physicochemia aquanem mineralium Magni Principatus Transylvaniae, 1820, Vindabone

14. PRICĂJAN, Artemiu: Apele minerale și termale din România, București, 1972 (114, 184)

Zestra de ape minerale și gaze mofetice a județului Harghita (Factorii terapeutici naturali din Județul Harghita, 1974, 7, 35, 36)

15. STRAUB János: Erdélyi gyógyvizek (ásványvizek) kémiai összetétele, különös tekintettel a ritkább alkotrészekre és ezek biokémiai jelentőségére, Magyar Földtani Intézet Évkönyve, XXXIX kötet, I. füzet, 1950, Budapest

16. SZABÓ Árpád, SÓOS I., SCHWARTZ A., BÁNYAI J., VÁSÁRHELYI Cs.: Magyar autonóm tartománybeli ásványvizek és gázömlések, Akadémiai kiadó, 1957, Bukarest (7, 8)

17. SZABÓ Árpád: Ape și gaze radioactive din România, Ed. Dacia, 1978, Cluj (87)

18. SZŐNYI Béla: Borszék földrajza, Akadémiai kiadó, 1958, Bukarest (74-80)

19. WAGNER, Lucas: Dissertatio inauguralis medico-chimica de aquis medicinalis Magni Principatus Transylvaniae, 1773, Brassó

20. VITOS Mózes: Csikmegyei füzetek, 1894, (339, 340, 341, 342, 343, 345, 346, 347, 348, 350)

21. Studiu hidrogeologic pentru punerea în evidență a noi surse de apă minerală carbogazoasă la Perla-Casin - jud. Harghita, I.S.P.I.F., București, 1973

Date privind istoria cercetării și valorificării apelor minerale din Bazinul Cașin

(Rezumat)

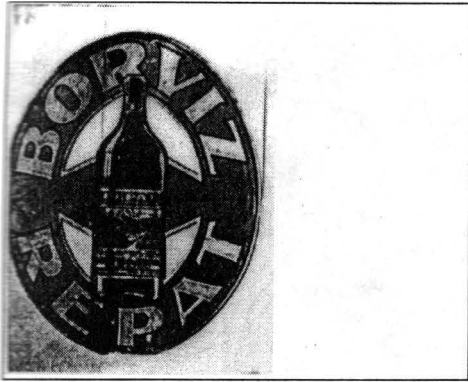
Lucrarea parcurge istoria izvoarelor de apă minerală mai cunoscute din Bazinul Cașin, începând cu relatarea lui Lucas WAGNER, din 1773, până în zilele noastre. Stația de îmbuteliere din v. Repat, de lângă Imper, a funcționat între 1888 și 1956, Salutaris (Perla Cașinului de mai târziu) de lângă Iacobeni între 1890 și 1990, cel din p. Borárnýék (Izvorul Balás, denumit ulterior și Veresszéki, Pán, Szent György), de asemenea de lângă Iacobeni, între 1894 și 1956. Apa izvorului Fehérkői de lângă Plăieșii de Sus, comercializată sub numele Salvator, a fost exploatată deja înainte de 1893 și cel puțin până în 1944. Pe lângă toate cele patru stații de îmbuteliere se cunoaște și existența unor mici stațiuni balneare. Dezvoltarea stațiunilor de la sfârșitul secolului trecut se leagă de numele familiei BALÁSY, ulterior de numele unor antre-

preneri ca Lajos BOLDIZSÁR sau Ágost BARTALIS. Trebuie să mai amintim numele lui László APOR din Zălan, al lui dr. Kristóf FOGOLYÁN din Sf. Gheorghe, al lui Andor TÖRÖK mai târziu, respectiv al lui József SZÓKE, după al doilea război mondial.

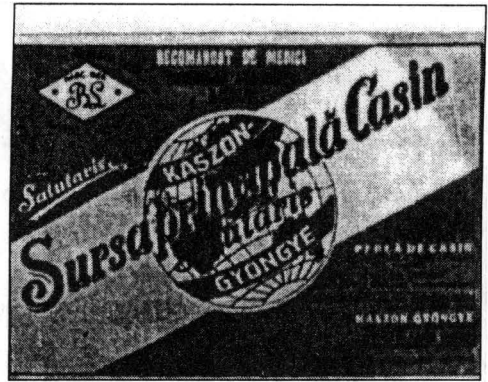
Data Concerning the History of Research and Industry: the Use of Mineral Waters in the Kászon (Cașin) Basin

(Abstract)

The author makes a brief presentation of some well-known mineral water springs and their historical survey, starting with the data mentioned by Lucas WAGNER in 1773 up to our days. The bottling centre near Kászonimpér (Imper) functioned between 1888 and 1956, the one called Salutaris near Kászonjakabfalva (Iacobeni), later on Kászon Gyöngye between 1890 and 1990, the bottling-line near the Balás-spring between 1894-1956. The mineral water of the spring Fehérkői near Kászonfeltíz (Plăieșii de Sus) known under the name of Salvator, which was bottled since before 1893 and at least up to 1944. All the four bottling centres had cure-baths next to them. The development of the places was connected up to the end of the past century to the names of the family BALÁSY, then to those of Lajos BOLDIZSÁR and Ágost BARTALIS. László APOR of Zălan, dr. Kristóf FOGOLYÁN of Sepsiszentgyörgy, Andor TÖRÖK and after the 2nd World War József SZÓKE - are names which should also be mentioned. They played an important part in the bottling industry and the functioning of the cure places.

1. ábra Piros-fehér színezettű reklámplakát, 1944-1948 (Csíki Székely Múzeum)

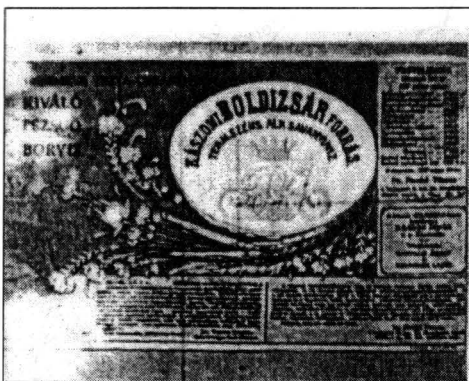
4. ábra A „Káson Gyöngye” forrás borvizesüveg-címkeje, 1920-1940

2. ábra Falpra festett, színes répáti reklámtábla a századfordulóról (60x80 cm, Csíki Székely Múzeum)

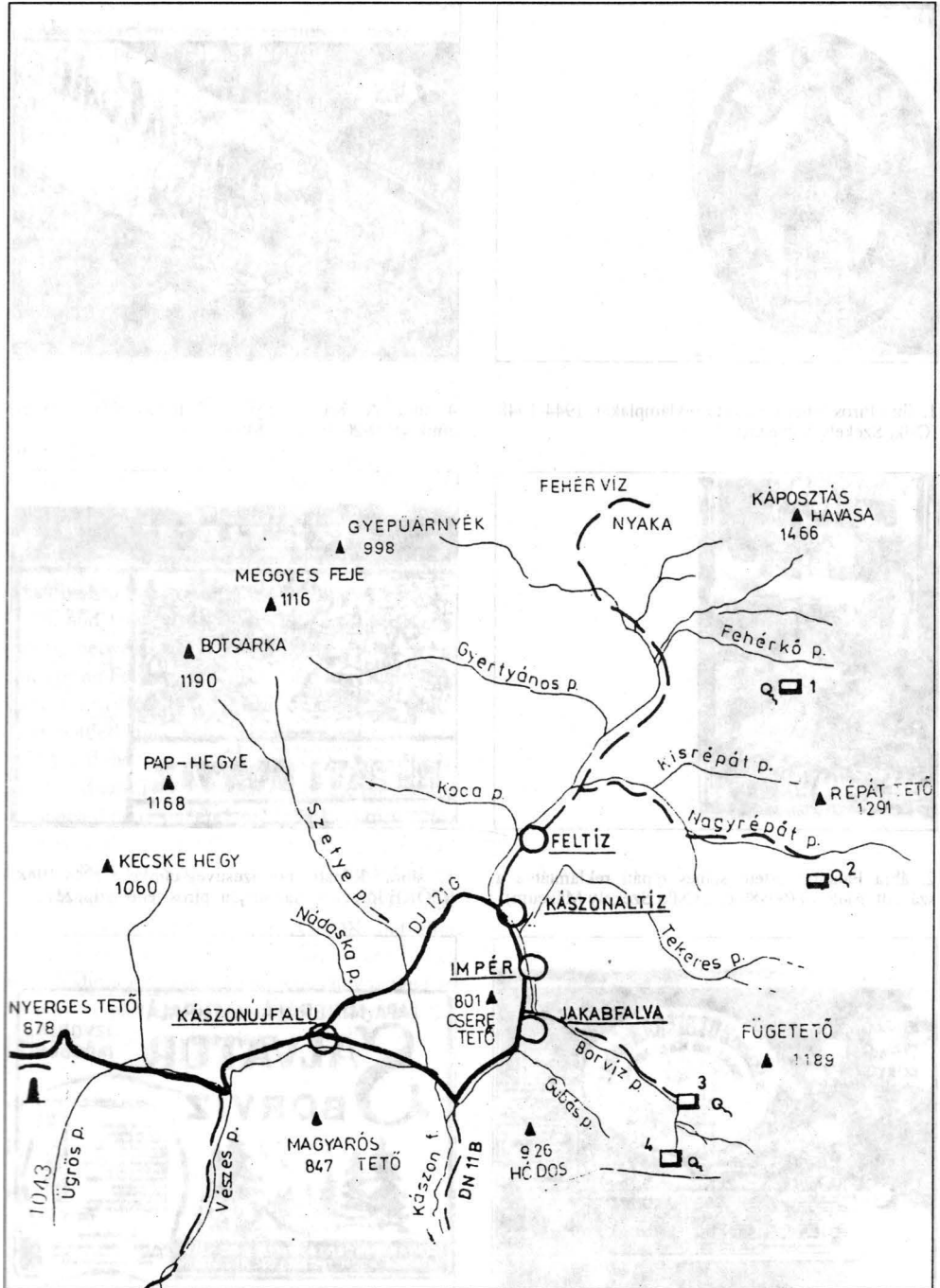
5. ábra Répáti borvizesüveg-címke, 1944-1948, SZŐKE József bérlete idején, piros-fehér színés

3. ábra A jakabfalvi forrás (ma a „Káson Gyöngye” palackozó) borvizesüveg címkeje, 1900-1918

6. ábra A veresszéki „Salvator” forrás címkeje, 1948-1956, zöld-sárga-fekete

7. ábra A Káson vízgyűjtőmedencéje a borvíztelepekkel (VÁRADI-GAÁL-ZSIGMOND, Alcsík és Káson, Közlek. Dok. Kft., Bp., 1995 térképe alapján) 1. Fehérvízi források. 2. Répáti források. 3. Káson Gyöngye-borvíztöltő. 4. Veresszéki források